

NOS (526) *sb m*

-s, -í (248), -sch, -sz, -íż (8); -s-, -í- (253), -ss-, -íí-, -íś- (9), -sz- (3).

o jasne.

sg *N* nos (61). ◇ *G* nosa (133), nosu (1); -a : -u *Murm* (1:1). ◇ *D* nosowi (1). ◇ *A* nos (195), Nosa (1). ◇ *I* nose(m) (62); -em (2) *Oczko*, *KochPs*, -em (2), -(e)m (58); -em *Calag*; -em : -(e)m *RejKup* (1:4). ◇ *L* nosie (41). ◇ *pl N* nosy (4). ◇ *G* nos(o)w (8). ◇ *A* nosy (16). ◇ *I* nosy (1) *Murm*, nosmi (1) *BierEz*. ◇ *L* Nosi(e)ch (1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XIX w.*

1. *Narząd powonienia u ludzi i zwierząt; nasus Murm, Mymer¹, Miech, HistAl, PolAnt, Mącz, Calep, JanStat, Cn; nares Modrz (439) :*

a. *U ludzi: najbardziej wystająca część twarzy, znajdująca się między czołem a ustami (427) :* Iako ya tho vyem ysch vawrzynyecz kruschevsky szachovycz nyesbyl franciska Smor any yemv rany zadał krvavey vnosch *ZapWar* 1520 nr 2257, 1504 nr 1922, 1509 nr 2068, 1520 nr 2257, 1549 nr 2616; *March¹* A2; A chłop sie w ten czas ocucił/ Bo go był w nos orzech łuczył *BierEz* Q3v; w nos go bili/ ífczypali ij między oczy nogami deptali. *OpecŻyw* 115v, 115v; Nos profty nyeuyelky prosto ydączy czo znak yeft ítalofzczy a roftropnofzczy *PatKaz III* 121; *Murm* 52 [5 r.]; *Mymer¹* 22v; *BartBydg* 5b, 96, 143b [2 r.], 144; Sok czebułny zmiefzani íprochem maiorany á ítrochą ymbiru á gdy thego w pułcífz wnos czífci głowę. *FalZioł I* 27c; Theż Kamphora zmiefzana z krwawnikowym íokkiem/ krew z nofa zaftanawia/ bawełnę w tym rozmoczywłzy albo chufte y włozyc do nofa. *FalZioł III* 26a; łayno Ofle/ takiez y kozie ípalone/ á proch z nie⁸⁰ vczyniony: w nos wftrzykniony/ ftanowi krew. *FalZioł V* 79, I 8d [3 r.], 10b, 13d [3 r.], 20a, b (84); [*Sokrates*] íe znich naftmiewał mowiac, ze íe prze ízpetnego á nie vrodliwego człowieka z małpim nosem [...] wadzicie *BielŻyw* 47, 106; PRzecż nos miedzi ínfzimi członki w głowie od ciała íe odnioft. *GlabGad* B7; PO nofte ítarzy ludzie wiele íe znamionowali. *GlabGad* N7, A7, B7, B7v żp, B8, C (24); [*Tatarzy*] maia pierfi y ramiona ízyrokie, thwarz ízyroką, á nos płałki [*naso simi*] *MiechGlab* 21; [*Marcholt miał*] nogi okragle/ nos miałfy á gárbáty *March³* T7; Owa mu to noftem wydzie Poky do mozgu niedoydzie Day íam czemierzicze mało Aby íe yey wnos nabrało Stareyze íe bys kychnaçz mogł *RejKup* r3, f2, h6v, 15v, r3 [2 r.] (10); *HistAl* H7; *KrowObr* 37v; Ráno wftawłzy drze oczy áno mu zálnęly/ Knáfle wifzą ná brodzyc co z nofá plynęly. *RejWiz* 31, 4, 128; *RejFig* Aa3v, Dd5v; *RejZwierz* 106v; á odkryte íą grunty íwiátá ná fukanie tve o Pánie/ y ná tchnienie wiatru gniewu twego. (*marg*) W Zydwofkim ítoi nofá twego [*nasi tui (marg) irae tuae (-)*] *BibRadz Ps* 17/16; Aftromi/ w Indiey íą nie maiaç żadnych vft/ nie íedzą áni pija/ tylko przez nos dychánim żywą *BielKron* 8, 166, 167, 174, 310, 319v (8); Epigryphus, Krziwonofy który yákoby záłomiony nos ma. *Mącz* 106c; Resimus, Gárbonofy który zwłaftczá krótki wzgárbiony á yákoby wkáłány nos ma. *Mącz* 394a; Distillatio, Flegmy z głowy w nos íciekanie/ rymá/ lápká. *Mącz* 415c, 13c, 126d, 150b, 235b, 242a (15); Kiedy z nofá zołtość plynie: złe známie. *SienLek* 23; Niekthorzy íobie kicháczkę czynia íypac w nos proch pieprzowy *SienLek* 72; GDy komu z nofá smierdzi/ ma wziaç íoku miętczánego/ á ten częfto íobie wnos íarkác/ od tego mu pomoże. *SienLek* 72v, 22v, 35v, 54v, 61, 72v (19); kiedy człowiekowi który niema nofá mowi ktco/ Ná czoż ty brácie kładziefz okulary? ábo czym lecie woniałz rozey? *GórnDworz* Q,

Mm2; *HistRzym* 17; *BielSat* [14v]; Ale to nic v náfzych pánow/ kiedy fie rozigráią ieden drugiemu oczy zálać/ kámpuľthem álbo czym tľuťym gębę zámázáć/ czápkę zrzezáć/ łukniá zdrápáć/ pod noľem łwieczkę zázáć. *RejZwierc* 72v, 69v, 152v; *BudBib Lev* 21/18; *ModrzBaz* 54; *Oczko* 16; Dym łye kurzył z nołá iego/ oczy páłály Zywym ogniem/ á z oblicza węgle łtrzélály. *KochPs* 23, 30, 174; rozpałił klefzcze goráco/ y wyrwáľzy ie z ognia/ vchwycił iemi czártá zá nos/ y ściłkał y trzymał. *SkarŻyw* 508, 508; STań ku słońcu/ á rozdziew gębę/ pánie Slálá/ A iuż niebędzim łzukáć inłzého kompálá: Bo ten nos/ coć to gęby iuż ledwe nie minie/ Ná zębách nam okaże/ o któręý godzinie. *KochFr* 38; *BielSjem* 9, 14; Włzytkoć wádzí: być ná nos biędna muchá pádlá/ Mieceľz głowá/ y mniémaľz/ że cię do krwié ziadłá *KochPieś* 20; *Distillatio quam Graeci catarrhum, cotyzam vel branchum vocant* – Kapanie z nołá. *Calep* 334a; *Myxa* – Sople z nołá. *Calep* 686b, 305b, 456a, 466a, 689b, 980b (9); A chromotá wieczna ná ręce/ nodze y ośłepienie oká/ tákże vćięćie nołá ma bydź płáconé/ iáko połowicá głowy wedle teráznieyłzýy Conłtuciiey. *SarnStat* 622; *KlonWor* 54, 78; y kolcem z perlá vcho też przetknełá. Szkodá/ że też v nołá nie záwieśi czego/ Tákuje kołztowney perły/ rubinu drogiego. *ZbyłPrzyg* A2.

W połączeniach szeregowych (16): włzytkie łmyłły człowiece w głowie łá zamknione. Pięć zewnětrznych, widzenie w oczu, łłuch w vľzu, wonianie w nołie, łmakowanie w ięziku, dotikanie po włzitkim cieľe. *GlabGad* A5v; oczy też y brwi tákież y nos maia propořtia to iest, zgodne prziftoľowanie iednego członku do drugich w miernołci *GlabGad* N3, O7v; *UstPraw* D3v; *BielKron* 60, 116, 125v; *SienLek* 11v, 22v; *RejZwierc* 62; Gdy tedy oni mężowie zbieżeli/ Rzymiáne poimáľzy ie obćięli im ręce/ nos/ y vľzy porzázáli/ y odełłáli ie do woyleká łkad wyłzli. *BielSpr* 44; *CzechEp* 419; *ReszHoz* 120; Fábrycyus rozłzerzone ręce od vľzu do oczu/ potym do nołá y oczu/ y do gárdłá zálie/ y potym áż do żywotá vkazał/ y Połom odpowiedział *Phil* I3; GDy kto Rycérzkiego człowieká w nogę/ rękę/ álbo w nos [*in pede, manu, vel naso*] ráni/ álbo go o chromi/ ma zá to dáć pięćnałcie grzywien *SarnStat* 617, 604.

W porównaniach (13):

Jako comparatum (8): nos fie ma v głowy iakoby wychod v zamku *GlabGad* B7; nos zawiełłty á iakoby v orłá nadoł zakłęczony, był v Perłow w wielgiey wadze *GlabGad* N7, N7v; *Nasus aduncus*, Krziwy nos yáko v yáłtrzębow. *Mącz* 502c; *RejZwierc* 61v; *WerGość* 235; Twoia kofá rozczofána/ iáko brzozá przyodziána [...] Nos iáko łznur vplećiony *KochSob* 68; *Calep* 917a.

Jako comparandum (5): *Suffragines item in arboribus dicuntur* Przeráľtanie drzewá gdy po obćiętych gáłęziach z nowu záłomifłym á zákrziwionym xtałtem odrałta yáko by nos. *Mącz* 427d. Cf »jako nosa woskowego naciágać«.

W charakterystycznych połączeniach: nos biały, czapli, czerwony, długi (2), garbaty (2), kończysty, kosmaty, krzywy (2), małpi, mały, mięższy (4), niewielki (2), niski, okrągły, orłowaty (2), płaski (8), podługowaty, praczkowaty, prosty (2), skrzywiony, wielki (3), zakrzywiony, zawieszisty, zimny; nosa ućięćie, obrzynanie (3); z nosa kurzyć się; nos obrzezáć (porzazać, porzezáć, urzazać) (7), ućiąć (obćiąć, odciąć) (3), urznąć (obrzynać, zurzynać) (12); na nos wpuszczáć; pod nos kurzyć (podkurzyć, zakurzyć, kurzenie) (6), zakadzić; w nos bić, kłásć, kurzyć, łuczyć, nabrać (2), wdmuchnąć (wdmuchiiony) (3),

włożyć (3), wpuścić (wpuszczać, napuszczając, wpuszczony, napuszczony) (27), wstrzyknąć (wstrzykać, wstrzyknięty, wstrzykany) (10), (w)sypać (2); pod nosem kadzić (2), kurzenie.

Fraza: »krew płynie (a. idzie, a. cieką, a. rzuci się) z nosa, nosem; krew płynąca (a. ciekąca) z nosa; krwi(e) płynienie (a. cieczenie) z nosa, nosem« [szyk zmienny] (10:4;13;6:1): Sok ruciany w nos wpuszczony/ krew z nośa ciekącą załtanawia. *FalZioł* I 118d, †4b, I 10b, 35d, 62a, 70d (25); *GlabGad* B; Alexender był niczemny/ leniwy/ vmął gdy mu krwie z nośa płynącej nie można załtanowić. *BielKron* 169, 267v, 298v; Gdy krew z nośa zbythnie idzie/ vtłucz wątrobę kozłową fucho/ á ten proch z winem piy *SienLek* 73v, 74 źp, 89v, 111; *SkarŻyw* 463.

Zwroty: »legać, leżenie na nos« [szyk zmienny] (1:1): Cubitus pronus, supinus, et in latera. Leżenie ná nos/ wznączne/ y ná boki. *Mącz* 70a; Pronus cubo, Ná nos legam. *Mącz* 325c.

»rymę [= katar] w nosie mieć« (1): Ná wonić lie teras nie znam/ Bo wielką rymę w nośie mam *BierEz* R3.

»paść na nos« (1): Padł ná nos odmiennik prośząc odpuszczenia. *BielKron* 163.

»przychodzić do nosa« (1): Celerius ista ad nasum veniunt. Prętko przychodzą do nośa/ to yeft/ wnet lie dáją czuć. *Mącz* 480b.

»nos wycierać, ucierać, utrzeć; nosa wytarcie« = *emungere (nasum); mungere Mącz, Calep, Cn; emunctio Calep* [szyk zmienny] (3:1:1;1): *Mącz* 236d [2 r.]; á thy w onym łprońnym próżnowaniu ledwie łobie vmieź nos vtrzeć. *RejZwierc* 160; Emungo – Nos wiczieram *Calep* 361b, 361b, 679b.

»nos wysiękować« (1): á potim máź nos wyliękować aby nieczyłthołci przerzeczone z głowy wychodziły. *FalZioł* I 139d.

Wyrażenia: »bolączka w nosie« (1): Też komu iełt bolączka w nośie zdziurami którą zową cancer tedy proch tego ziela [...] zmieźzay á tym ono potym miełcze namazować. *FalZioł* I 10d.

»chrzęstka w nosie, chrzęstka na końcu nosa« = *diaphragma narium, interseptum Mącz* (2:1): chrzęstka na konczu nośa iełt v każdego człowieka *GlabGad* N8v; *Mącz* 84d, 384a.

»czuchnienie, czuch [= niemiły zapach] z nosa« [szyk 2:1] (2:1): Polypus vitium narium grave olentium. Czuchnienie z nośa. *Mącz* 308d, 308d; *SienLek* 74v.

»dziurki, dziureczki w nosie« (4:1): nałnienie Pokrzyw łtarte á w nos wpuszczone/ otwiera dziureczki ktore w nośie bywaią *FalZioł* I 152b, †4c [2 r.], I 85b; Czemu łą tak wielkie dziurki w nośie. *GlabGad* B7v.

»kancer [= wrzód, guz złośliwy] na nosie, w nosie; nos kancerowany« (1:1;1): [proch z pokrzywy] Bolączkę Cancer/ ktora bywa w nośie: leczy. *FalZioł* † 4c; Polypus – [...] narium morbus, cum caro interiora nari occupat, a multifida incisione, qua polypi piscis pedes imitari videtur – Kancer nanosie. *Calep* 819a; Polyposus, qui eo morbo laborat – Ten ktori nos na [! lege: ma] kancerowani. *Calep* 819a.

»krew z nosa« [w tym: stanowić (a. zastanawiać) (22), pobudzać (2), puszczać (a. puścić) (3)] (30): Theż Kamphora zmieźzana z krwawnikowym łokhiem/ krew z nośa załtanawia *FalZioł* III 26a, †4b, I 28b, 100b, 130c, 133d (11); *Goski* *2; *SienLek* 29v, 40, 52, 72v, 73 [2 r.] (17); *HistRzym* 25v.

»mowienie przez nos« (1): áby nie był takim profakiem/ iáko ieden tu v dworu/ co pánu Grábi z Gorki Kálfztellanowi Poznán. chce koniecznie być podobien więc go nie náfláduie w cnotach/ w godności/ w ípráwie/ w czuyności/ w dozorze/ ále telko w mowieniu przez nos. *Górndworz* E6v.

»smarki (a. nieczystości, a. plugawości) w nosie, z nosa« = *carcinodes, excrementa (a. recrementa) a. mucus narium, myxa Mącz* (3:2): Excrementa vel recrementa narium. Smarki y inífe nieczíftości z nofá idące. *Mącz* 49c; Mucus, narium humiditas et crassior pituita, Smárki w nofie. *Mącz* 235b, 38b, 240c, 298a.

»wrzod w nosie, przy nosie« (1:1): Ozaena, Wrzód w nozdrzách w nofie álbo przy nofie. *Mącz* 271d.

»zaleganie (a. zaległość, a. zależenie) w nosie« = *katar* (2:1:1): Remá/ álbo zálegánie w nośie/ iefli íye człfto przygadza á dłufo trwa: oítrzegáćíye áby Dycháwicá á íkáżenie Płuc nieprzyfzłó. *SienLek* 20, 20 marg, 72v marg, T[tt]2v.

Szeregi: »gęba, (i) nos« [*szyk* 2:1] (3): *RejWiz* 30v; Turcy [...] pobráli Niemce z wojskiem/ porzázawfzy im nofy y gęby/ ciągnęli do Konfántynopolá. *BielKron* 191; co był wczynił Zopirus [...] ten vrznáwfy íobie gębę y nos vciekł do Bábilóńczykow *RejZwierc* 45. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 5 r.]

»oczy (a. oce), nos« [*szyk* 1:1] (2): á nad to oczy, nos: ítrętowieá *FalZiół* V 32v; Czemu ieden nos mamy á dwie oce. *GlabGad* B4v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 4 r.]

»nos i usta« [*szyk* 6:3] (9): Nofá íj vft zádná owfłfeki nie íeft przygana *OpecŻywList* C; Takiefz też zadufzenie vft y nofá czo nawięczy po trzy razy, ítanowi ízczkawkę. *FalZiół* V 83v, I 82a, V 26; *RejWiz* 21; wiele nieczyftoty cíecze nofem y vfty. *SienLek* 40v, 144v; *HistRzym* 25v; *SkarŻyw* 161.

»nos, (i, albo) uszy« [*szyk* 2:3] (5): *FalZiół* V 13v; *GroicPorz* kkv, oo4v; Stefan [...] kazał [...] pofty ná pal wbijáć/ íednego poftáł powiadáć Cefárzowi/ y temu nos vrzázał y vfy. *BielKron* 394v; *BielSpr* 46. [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 4 r.]

Wyrażenie przyimkowe: »na nos« (6): Pronus, in anteriorem partem flexus, Ná przednią ítronę náklóniony. Ná nos. *Mącz* 325c, 434c; [*Volck* 505]. Cf »legać, leżenie na nos«, »paść na nos«.

~ *W przeciwstawieniu*: »wznak ... na nos« (1): Supinus et pronus contraria. wznák á ná nos. *Mącz* 325c. ~

W przen (52) : Emunctae naris bomo. Wytártego nofá/ To yeft baczny/ Rozumny/ oftrego á przętkiego [!] baczenia. *Mącz* 237a; áno mu oboie vfluguiá/ oboie wdzięczną ochotę vkázuiá/ thák íż ná rowney rzeczy przy oney ochocie woli tám káždy zoftáć/ níżli ondzie gdzieby mu y korcem záfępiwfy nos dofypowano. *RejZwierc* 32 [*idem WerKaz*]; kthory widzífz tuż nie dáleko wilká przychodzącego [...] drapieżącego ítadko á owieczki Páńfkie/ tobie zwierzone á poruczone [...] á ty kryiefz łeb w ziemię/ á niefmiefz podnieś nofá íwego/ áby poczuł co íeft ízkodliwego *RejZwierc* 186, 142; *KochDryas* A2v; *WerKaz* 305; Mogliby íię befpiecznie vftredz tákiey ízkody. Iaka íeich człfto wielka ze wftydem potyká/ Ták że íię ledwie lámých nofow íeich nie tyka. *CzahTr* E3v.

Fraza: »osa na nos íiędzie« = *ktoś się rozgniewa* (1): Nákoniec y w tym ímiechu/ czáfem przydzie záplónienie/ á czáfem ofá ná nos íiędzie. *Górndworz* S2v.

Zwroty: »bić w nos« = *porażać, oszalać* (1): DŻwońże miły Zygmuncie/ tymi trzemi głófy/ A niech twoy ohromny brzęk/ biye ludzyom w nofy. *RejZwierc* 105.

»w nos, pod nos dmuchać (a. dmuchnąć)« = *lekceważyć kogo, traktować z góry, żartować z kogo* (2:1): *RejZwierz* 76v, 84; Przypátrżze fie y męłtwu káżdego ołobie/ Nie dádzác teź żadnemu pod nos dmuchać łobie/ Celárzu Bárdánefie by ich był miał s łobą/ Nie fmieliby Rzym iánie wymyflác nád tobą. *PaprPan* P3.

»nosem kryślać« = *wodzić, przemierzać wzdłuż i wszerz [po czym]* (1): A ták gdy co czynić małz/ rádzęc fie rozmyflác/ Niechcefzli po ogonie/ nosem z gębą kryflác. *RejFig* Aa7.

»krzywić nosem, nakrzywić nosa« = *być niechętnym, patrzeć na coś niechętnie [szyk zmienny]* (2:1): *RejKup* dd3v; A prawdá pánie Szczekuá iże Nošem krzywiłz/ Zda mi fye że twem mechlerłtwem nieták fye pożywiłz. *GroicPorzRej* C3v; Othożes nadobnie wygrał/ żeś ná máły czás nákrzywił nołá twego á gęby łwoiey ná wzgárdzenie bliźniego łwego á człowieká pocźciwego. *RejZwierc* 48.

»leżeć wzgorę nosem« (1): Pamieta y fię wola głofem A Pan Lezy wzgore nošem. *RejKup* c2v.

»woskowy nos mieć« = *dać się dowolnie interpretować* (1): Stárác yełt przypowyełć/ iż piłmo łwyęte wołkowy nos ma/ ktorego káždy może nácyágnác y nákrzywić yáko chce. *KromRozm I* M3v.

»jako(by) nosa woskowego naciągać (a. naciągnąć, a. nakierować), nachylanie« = *dowolnie interpretować* (3:1): łprołne łłowá Bożego łzárpánia/ y onego iáko wołkowego nołá/ y ná tę y ná owę łtronę/ to wzgorę to ná doł y ná łtrony inłze náchylánia *CzechEp* 321, 161, 344; *PowodPr* 64.

»wyszej nosa gębę nosić« = *być pysznym, hardym [szyk zmienny]* (2): *KochPieś* 35; Y To dziwak/ co gębę wysłzýy nołá nołi/ A nas chudé páchołki oczymá przenołi. *PudłFr* 56.

»odmierzyć nosem na południe« = *umrzeć, leżeć w grobie* (1): Gdy kopáią gránice zyemię rozmierráią/ Czáltem fie o máły kęs márnne zábijáią. Zylkałes tu nędzniku tey gránice cudnie/ Iużes łobie odmierzył nošem ná południe. *RejWiz* 87.

»wodzić, nawodzić się za nos« = *rządzić, przewodzić kim, mieć na kogo wpływ, zwodzić kogo; verba dare, fallere dolis, eludere Mącz [szyk zmienny]* (13:2): *RejKup* dd6v; *KromRozm I* B2; náturá káżdego/ Závždy iełt przychylnieyła do włzytkiego złego. A gdy iey kto popułci wędzidlá wolnego/ Iuż go wnet zá nos wodzi/ iáko więźnia łwego. *RejWiz* 141, 22v, 48v, 175v; Satis diu verba dedisti nobis, Doficieł fie fie [!] długo nas zá nos náwodził/ doficieł nas zwodził. *Mącz* 369c, 164c, 258a; *RejPos* 10; *RejZwierc* 66; *SkarŻyw* 57; *KochFr* 46; Ciérpiałem ia ták wielé/ że mię włtyd powiádác/ A mógl by mi bełpiecznie káždy głupłtwo zádác: Zem fye dał zá nos wodzić czás ták bárzo długi *KochPieś* 26; *ZbyłPrzyg* A3v.

»[komu] fiżkę w nos zadać« = *zeliżyć, znieławić* (1): może tho káżdi obáczyć/ iż mu fiżkę teź iednę wnos zadano/ yáko komu podlełłsemu/ o co máło fie nye połiekli. *GliczKsiąż* C.

»zwiesić (a. powiesić, a. zawiesić) nos« = *zasmucić się, spokornieć [szyk zmienny]* (8): *RejJóz* E8; *RejKup* v5v; *RejWiz* 34; Bo závždy fie przecherká/ rychley przemędrue/ Y závždy dáley zaydzye/ co cícho wędruie. Bo ten co połkákue/ rychley fie wyłili/ Kłufze potym dráyłzłakiem/ zwiełiwłzy nos w mili. *RejZwierz* 58; łkoro v łkrzynie wieká vchylili/ Widząc pełnę kámienia wnet noły zwiełili. *HistLan* Fv; *RejZwierc* 46; Połłowie/ widzę/ idą noły powiełiwłzy/ Znáć że nie po łwey myłli odpráwę odnołzą. *KochOdpr* C3; *GosłCast* 23.

Wyrażenia: »na nosie łyska [= *siniec*]« (1): Ano drugi z wefela we łbie łobie łkubie/ Bárzo mu przeplewiono iákoś włos ná czubie. Y tu łie przepleniło bárzo ná łzuprynie/ Ná nołie łyłká łiedzi/ á guz ná łyłsinie. *RejWiz* 30v.

»sznypka (*a. sznypka*) w nos, pod nos« = *szyderstwo, urąganie* (1:1): *RejKup* g3v; Gdyby kto myał dzyeći z nyeućciwą byałą głową/ choćby też łam był nyewyedzyeć yáko czyłtem człowyekyem/ przedłię dzyecyom ząwždy łłnypká wnos od drugich będyze pogotowyu. *GliczKsiqz* B8.

Przen (1) :

Zwrot: »[*komu*] w nos kurzyć« (1): takim cię Inflanty W tym czásie oglądály/ y Mołkiewłkié kąty: Gdzieł Derptowi w nos kurzył/ Kierepeć wywrócił/ Liczbę nieprzeliczoną włi w popiół obrócił *KochJez* A3v.

b. *U zwierząt; proboscis Mqcz; nasus Cn* (12) : *BierEz* I4v; [*jeleń*] gdy naydzie węża w iamie/ pąchaniem nołá onego wyciąga *FalZioł* IV 8c; *RejZwierz* 73; *BielKron* 425v; *Mqcz* 323b, 355b; Gdy łye kón nádyma á łtęka/ á z nołá mu wodá płynie/ znak łeft wietrznego ochffatu *SienLek* 168v, 167v, 168v; *RejZwierc* 71v, 72; *PowodPr* 5.

2. *Dziób u ptaków; rostrum Murm, Mymer², BartBydg, Mqcz, Calep, Cn; os, rostellum Cn* (53) : Kruk łifzcze rychłó wvierzył/ A chcąc łpiewác nos otworzył *BierEz* K3, K4v, N3 [2 r.]; *Murm* 81, 82; Dziká gęł tak długo trwa iż też nos włzythek łobie aż do łamych oczu przegryza *FalZioł* IV 18b; A gdy łie iuż Sęp łtarzeie/ tedy mu łie wirzchni nos pod łpod łkrzywi iż żadney rzeczi veń wziác nie moze/ á tak że łam od głodu zdycha. *FalZioł* IV 27a, IV 20c, 25c; *BielŻyw* 79; Czemu ptaci zębow nie maią. Bowiem ona materia zębow obracza łie im wnos *GlabGad* C4v; ptałzę gdi łie iuż dołtawa w iaiu tedy pokarmu łzukaiąc w łkorupę kołacze nołem á tak ią też przełbija *GlabGad* H7v; *RejPs* 150; *HistAl* H7; *RejWiz* 55; *RejFig* Dd5v; Szkołaby thu Puhaczá/ co łie nołem dłubye/ A nie wmie nic wıęcey/ łedno Myłzy łkubie. *RejZwierz* 111; Tedy podwieczor wroćilá łię gołębica do niego/ á w nołie łwym [*in ore eius*] przyniołłá gałáfkę oliwną ktorą włomiłá. *BibRadz Gen* 8/11; kruk przyleciał [...] drapał nołem y nogámi Gálliká *BielKron* 119v, 5, 463 [2 r.]; *Mqcz* 264a, 286d; *SienLek* 154; *RejZwierc* 157v [2 r.]; *KlonŻal* A4; Sam wodz nos częłto ołtrzy/ łkrzydeł pomułkuie/ Nog poprąwia/ do gárdłá bić łię nágotuie. *KmitaSpit* B3v; Kędy poyrżryłz á żoraw zbroię z łch zdeymuie/ Tego wiąże/ á tego w pierłi nołem kluie. *KmitaSpit* C5, B4, C5v [2 r.].

W połączeniu szeregowym (1): A mułi mu z nowu ołrołó/ Páznogcie pyerze tákież nos/ Wıęć ktemu y ołobny głół *RejPos* A2.

W porównaniu (1): [*lelek*] Ma nos iako krogulecz *FalZioł* IV 25d.

W charakterystycznych połączeniach: w nas drapać (3); drapać nosem, kłuć, kołatać.

Przysłowie: koždy ptak łwym nołem żyw *RejRozpr* Kv.

Zwroty: »kłwác, wklwác nosem« = *uderzac w coś dziobem* [*szyk zmienny*] (2:1): Kury łie łey łprzećwiáły/ Skrzydłły biły/ nołmi kłwály *BierEz* I; Ferire rostro, Kłwác/ Wklwác [!] nołem. *Mqcz* 121c.

»nosem trzaskać« (1): Mit dem łchnabel klappern. Nołem trzaskác. *Clangere. Calag* 352a.

Wyrażenie: »nos ptaszy« [*szyk 2:2*] (4): *BartBydg* 133; *Mymer²* 25; *Rostrum, Ptałzy nos. Mqcz* 358c; *Calep* [928]b.

Szereg: »nos i paznokcie« (2): Przełtráfzyć ie pirwey głólem/ Potym páznogty y nofem *RejPos* A2v, A2v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

W przeni (7) :

Zwroty: »mie(wa)ć ostry nos« = *być przenikliwym* (6): Bo rozum ma ostry nos á fkrzydłá fzyrokie/ A iáko buyny Orzeł lata pod obłoki. *RejWiz* 6v, 6v *margin*, 91v [2 r.], Dd2 [2 r.].

»w nos się skrobać« = *mieć ochotę na co* (1): Lecą do onych wabow pewnie tułząc łoby/ Iż tám czego z ofobná rychley fie názobyje. Ale wierz mi nędzniku iż fie wnet názobyefz/ A niewiem byś przechował chocia y fie w nos fkrobyefz. *RejWiz* 103v.

3. Trąba słońia; proboscis Mącz, Calep; promuscis Calep (8) : Słonowie [...] gdi widzieli ludzi zbrojne vciekáli boiąc fie fpárzić nofow fwych [*promuscides suas*]/ iáko flupy vczyniły. *HistAl* H, H, I2v; Elephánt ręką fwoią/ ábo rádniey pyłkiem/ Chce fię z Smoku wywięzić: á Smok z wielkim piłkiem Ma fię profto do nofá/ y tám głowę kryie *KlonWor* 75.

Wyrażenie: »nos elefantow(y), słońiowy« (2:2): Et proboscis Elephanti dicitur manus, Nos Słoniowy bywa rzeczon Manus. *Mącz* 209a, 325c; *Calep* [850]a, [859]b.

4. Nozdrze u ryb i innych zwierząt żyjących w wodzie lub miejscach błotnistych (5) : *FalZioł* IV 33b; Rinoceros rybá pożyra Gámbará y Ráká ryby wielkie/ nos ma ná dwánaście łtopniow rogáty. *BielKron* 295, 293v.

W porównaniach (2): [*ryba-miecz*] ma nos iako miecz oftri/ y tym Okręty dziurawi á potym zatopi. *FalZioł* IV 36a, IV 36a.

5. Wydłużone, wystające zakończenie niektórych przedmiotów (14) :

nos u czego (2): Narty łą boty drzewiane/ nofy v nich iáko v łanek długie y w łtoczone *BielKron* 434; Conus etiam dicitur figura Geometrica, Item, Nos v przełbice. *Mącz* 64b.

a. Dzióbek naczynia, lejkowate zakończenie naczynia, przez które leje się płyn; nasus Cn (4) : Guttulus – Náczynie małe z cziáfnim nofsem, nąlieweczka. *Calep* 467a.

Wyrażenie: »alembikow nos, alembik z nose« [*szyk 2:1*] (2:1): naprzod miey alembik z nofem dobrze długim *FalZioł* II 2d; podftaw pod nos Alembikow fkleńczę czoby do niey łzłó *FalZioł* V 70, II 2d.

b. Przednia część łodzi lub okrętu; rostrum Mącz, Calep (5) : *Mącz* 358c; Rostro – Nofen [!] przebyam. *Calep* [928]b.

Wyrażenie: »łódźny nos« (2): Rostra navium, Przednieyfzy łódźny nos/ to yefł łzpiczáłty á kończaty nos. *Mącz* 358c, 66b.

Szereg: »koniec albo nos« (1): Rostra, dictum est templum seu forum ante curiam hostilium in quo erat pulpitem ornatum ex rostris navium Antiatium, ex quo loco concionari solebant, Plác w Rzymie ták zwány ná którym końcu álbo nofy od łodzi nieprzyiacielóm woyennym obyczáyem odyęte ná pámiątkę zwycięftwá záwiefzáne y przibiyáne były. *Mącz* 358d.

c. Koniec knota (3) :

Zwrot: »utrzyć (a. ucierać) nos świecy, świeczce; ucieranie nosa świecy; [nos świecy utarty]« [*szyk zmienny*] (1:1;1): Emungere candelam, Vtrzyć nos łwięcy. *Mącz* 236d; Emunctorium Vcieradlo/

klefzczki/ któremi świeczkom nofá vcieráya. *Mącz* 237a, 235b; [Fungus Ein Purz Nos świecy vtárty *ArtNom* H5].

6. *Zestawienia w funkcji nazwy botanicznej:*

»bociani nos« = *Geranium Robertianum* L. (*Rost*); *bodziszek*, roślina z rodziny *bodziszkowatych* (*Geraniaceae*) (1): Geranion herba, Boćianie ziele albo Bociani nos. *Mącz* 144c; [Geranium ... Zorawie albo Boćianie nosy. TO źiółko ma lińtki iáko Máczek polny [...] kwiatki z czérwoná brunatné: á gdy okwitną/ łtráczek bywa długi iáko Zorawi nos *UrządowHerb* 156].

[»żorawie nosy«: *UrządowHerb* 156 cf »bociani nos«.]

7. *n-pers* (1) : A w Ruśi ná Wołyniu Ryśko Kierdey Mąż w wojnie ćwiczony/ poráził y poimał Hetmáná drugiego Swidrigayłowego Kniáziá Nofíá *StryjKron* 577.

8. [*Nosacizna*: Na prińkanie albo nos. Gdy ma koń prińkanie *SprLek* B; DRuga niemoc ieft którą pońpolicie zowá nofem albo wozgrzywością gdy koń bywa łmárkáty. Tá mu się przydawa gdy mu się głowá záźiębi [...] ták iż mu wycieka vřtawicźnie flegmá nofem iákoby wodá. *Cresc* 1571 538 (*Linde*).]

9. *n-loc* »Nosy« (5) : Iakom ya nyemyala ranczycz pokoyv przy opravye Cząsczy mey wnosyech *ZapWar* 1507 nr 1972; Iako ya vsybeby nyedzyczna any chovam prava korzennego slusaczego nagymyeny nosy *ZapWar* 1508 nr 1973; ys slyachethny yan lyaskovicz znošow nyesbyl robothnego Maczyeya Marzeyvsšovicza *ZapWar* 1517 nr 2188, 1514 nr 2122, 1550 nr 2674.

Synonimy: 1. *pysk*; 2. *cyplik*; 3. *trąba*; 6. *bodziszek*, »bocianie ziele«; 8. *wozgrzywość*.

Cf **CZERWONONOSY, GARBONOSY, KROTKONOSY, 1. KRZYWONOS, KRZYWONOSY, NOSATOŚĆ, [NOSOROŻEC], PARSKONOSY, PITONOSY, PŁASKONOS, PŁASKONOSY, PRZYPLASKONOSY, WIELKONOSY**